

SZASZKÓ ELEK
A Szeri Pósa fiak pecséthasználata
Megjegyzések a Bár-Kalán nemzetség címeréről

A Szeri Pósa fiak lehetséges címerképéről eddig először és utoljára Csoma József adott rövid leírást a magyar nemzetségi címerekről szóló monográfiájában. Az ismertetés a mű céljához igazodva akkor egyben a Bár-Kalán nemzetség címeralakjának meghatározását is szolgálta, minthogy a Pósa fiak más családokkal együtt ebből a nemzetségből származtak le.¹ Az ott közölt, egyébként sem biztos alapokon álló eredmény azonban mára át- és újragondolásra szorul, mint ahogy Csoma munkája kapcsán azt az elmúlt évek heraldikai tárgyú kutatásai általánosságban szorgalmazzák is.² Minthogy az azóta rendelkezésre álló forrásanyag bővülése ezt lehetővé teszi, jelen tanulmányban elsőként a Pósa fi család címerének újbóli rekonstruálására teszünk kísérletet, egyértelműsítve a korábbi címerleírás helyes vagy hibás voltát. Ezt követően pedig arra próbálunk választ adni – ugyancsak Csoma elképzelésére reflektálva –, hogy a Pósa fiak címerét megfigyelhetjük-e nemzetségi címernek, vagy helyesebb, ha csak családiak tekintjük azt.

Csoma József annak idején a Gersei Pető János és utódai részére 1479-ben [*helyesen 1507-ben – Sz.E.*] kiállított armális bővített címerének négyelt pajzsa alapján következtetett a Pósa fiak és így közvetve a Bár-Kalánok által használt szimbólumra. Feltételezése szerint ez nem volt más, mint a Gersei Pető címer első, vörös mezejében látható növekvő fél arany oroszlán, amely motívum vagy a megadományozott édesanyja, vagy pedig felesége révén került bele a Gerseiek bővített címerébe. A szerző utóbbit igazoltnak is vélte egy általa hivatkozás nélkül átvett adattal, miszerint Gersei hitvese Pósa fi Zsófia lett volna. A bő egy évszázaddal ezelőtt született munka ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a fenti feltevést még további kutatási eredményeknek kell igazolnia, vagy éppen elvetnie.³

A meglehetősen hipotetikus címerismertetéssel és különösen annak felhasználhatóságával szemben joggal merülhetnek fel kételyek. Nemrégiben Körmendi Tamás fogalmazta meg fenntartásait Csoma késő középkori, vagy akár kora újkori adatokon nyugvó rekonstrukciós módszerének megbízhatóságával, igazolhatóságával és alkalmazhatóságával kapcsolatban. Tanulmányában többek között épp a Pósa fiak címerleírását is példaként hozta fel arra, hogy mennyire bizonytalan ilyen adatokból 13-14. századi nemzetségi szimbólumokra visszakövetkeztetni, még ha egyértelműen sem cáfolni, sem igazolni nem lehet Csoma megállapításait.⁴ Mindemellett annak ismerete sem erősíti az 1904-ben közölt oroszlanos címerkép időt- és helytálló voltát, hogy Csoma József tévesen azonosította Pető János házastársát.⁵ Gersei feleségét ugyanis jelen ismereteink szerint nem Pósa fi Zsófiának – lévén ilyen nevű tagot nem is találunk a család leszármazási tábláján⁶ –, hanem Szécsényi Annának hívták.⁷ Ezért a legutóbb közölt heraldikai eredmények szerint a Gersei címer első negyedében szereplő vörös mezőben balra forduló, nyelvet kiöltő, növekvő arany oroszlánt Pető János a felesége révén foglalta bele új címerébe, de ez nem a Pósa fiaktól, hanem a Szécsényiektől ered.⁸ Mivel az oroszlanos címerkép nem köthető a Pósa fiakhoz, így ennek címerét továbbra is ismeretlennek kell tekintenünk.

Kétségtelen, hogy Csoma József megállapításai valóban ellenőrzésre szorulnak és megkövetelik a kritikus megközelítést. Részben amiatt, hogy azok a mainál jóval kevesebb forrásanyagon alapulnak, részben pedig az adathiány miatt alkalmazott módszertani megközelítés meghaladott voltából

¹ Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. In: *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. III/B. Bp., 1904. [Reprint: 1995 – ez utóbbi oldalszámaira hivatkozom] 1191–1193.

² Rácz György: Az Ákos nemzetség címere. *Turul*, 68 (1995) 11–34. (különösen 12.), Körmendi Tamás: A magyarországi nemzetségi címerek kialakulása. *Századok*, 143 (2009) 391–426. (különösen 398–399.), Uő: Osl nemzetség. *Turul*, 83 (2010) 3–24 (különösen 3. és 11.).

³ Csoma J.: i. m. 1191–1193.

⁴ Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 398–399.

⁵ Munkájában nem hivatkozott arra, hogy honnan vette át az adatot. Az akkoriban elérhető mértékadó genealógia művekben a Pósa fiak nemzedékrendjében sehol sem fordult elő Pósa fi Zsófia (vö.: *Karácsonyi János: A Pusztaszeri monostor kegyurai. Értekezések a történelmi tudományok köréből*, 17 [1897] 3–78., Uő: Magyar nemzetségek i. m. 155–173.)

⁶ Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: *Uő.: Magyar Középkori adattár*. CD-ROM. Bp., 2001. Bár-Kalán nem 1. Szeri ág 2. tábla: Pósa fi (szeri, szödi)

⁷ Engel P.: Genealógia i. m. Nádasd nem 3. tábla: Pető (gersei)

⁸ Csízi István: A gersei Pető család címerének változásai az évszázadok folyamán. *Turul*, 85 (2012) 49.

adódóan. Ugyanakkor annak ellenére, hogy pontatlan adatból is indult ki, a Pósa fiak címerére vonatkozóan mégis helyes megállapításra jutott. A kézzelfogható bizonyítékot az a két, ha nem is hiánytalanul ép pecsét adja, melyek segítségével a család pecsét- és címerképe rekonstruálhatóvá vált.

Annak idején neves heraldikusunk még így vezette be gondolatait: „e családokról [ti. a Bár-Kalán nemzetségből lezármazókról – Sz.E.] semmi pecsét vagy más címeres emlék nem maradt, a mi ezen nevezetes [...] ősmagyar nemzetség [a Bár-Kalánok – Sz.E.] címerére útbaigazító lehetne”⁹ – s mint láttuk, tulajdonképpen emiatt kellett feltételezésekre bocsátkoznia. Mára, köszönhetően az azóta többszörösére bővült középkori forrásanyagának, valamint annak gyorsabb és korszerűbb kutathatóságát lehetővé tevő internetes adatbázisnak, ez már a rendelkezésünkre áll.¹⁰ Az Országos Levéltár középkori adatbázisából ma már könnyen kikereshető az a közel 350 darab oklevél, amely a bő másfél évszázadon keresztül virágzó Pósa fi család tagjaira vonatkozik.¹¹ Ezek között több olyan oklevél típus is akad – ilyenek a család egyes tisztségviselő tagjai nevében kiállított oklevelek, pár magánlevél, illetve a valamilyen udvari megbízásból, vagy országos eseményben való részvételük miatt általuk is megpecsételt irat –, amelyek megőrizhették (volna) a család által használt pecsétképet. Sajnos az esetek többségében – például a legnagyobb számban fennmarad hivatalból kiállított oklevelek mindegyike ilyen – a pecsétek sokszor egyáltalán nem, vagy csak igen rongált állapotban maradtak korunkra.¹² Szerencsénkre így is akadt két, még ha nem is hiánytalanul ép darab, amelyet segítségül hívhatunk a család által használt pecsét- és címerkép rekonstruálásához.

⁹ Csoma J.: i. m. 1191.

¹⁰ Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL–DF 5.1) 2009.

¹¹ Első okleveles említésükre 1306-ban, fiági kihalásukra 1471-ben került sor. A család történetének ismertetését eddig legteljesebb formájában Karácsonyi János akadémiai székfoglaló munkájában találhatjuk, aki a pusztaszeri monostor kegyurairól szóló értekezésében szentelt egy fejezetet a Pósa fiak történetének (*Karácsonyi J.: Pusztaszer* i. m. 58–78.). Jelen írás szerzője a hamarosan védelemre kerülő doktori értekezésében dolgozta fel a család történetét.

¹² A családalapító Szeri Pósa krassói ispánként (1325–1346; 1350–1352) kiadott és korunkra maradt oklevelein (1350: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár [továbbiakban: DL] 91419., 1352: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [továbbiakban: DF] 254974.) nem találunk ép pecsétet. Pósa fiai, a szintén krassói ispán János (1349–1350) és László (1350–1353) nevében kiállított oklevelek nem, vagy csak átiratban maradtak fenn, így azok pecsétjeit nem ismerjük. A csongrádi ispáni címet később viselő Pósa István (1391) két kiadványán, illetve a Torontál megye élen 1420–21 között álló Pósa Gábor nevében kiállított okleveleken sincs olyan pecsét, amit felhasználhatnánk: 1391: DL 91967., DL 91968., 1420: DF 248826. = (Zsigmondkori oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. I (1387–1399) Bp., 1951.; II/1–2 [1400–1410] Bp., 1956, 1958. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsos Iván. III [1411–1412] Bp., 1993.; IV [1413–1414] Bp., 1994.; V [1415–1416] Bp., 1997.; VI [1417–1418] Bp., 1999.; VII. [1419–1420] Bp., 2001. [Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32. és 37.] a továbbiakban: ZsO) VII. 1996., DL 54121., DL 54127., 1421: DL 54129. A családtagok tisztségeire és azok időtartamára lásd: *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája*. In: *Uő: Magyar Középkori adattár*. CD-ROM. Bp., 2001. Ispánok – Csongrád megye, Krassó megye, Torontál megye.

Az első Pósa fi Péter gyűrűpecsétje, ami a két – Csáki és Marcali – Miklós temesi ispánok 1400 januárjában kiállított oklevelén található.¹³ A sötét viaszba nyomott kör alakú pecséten a körirat mára olvashatatlaná vált, de az egykori pecséthely alá írt szövegből kiderül, hogy kinek kell azt tulajdonítanunk. Maga a címerkép is rongálódott, a holdsarlóból kiemelkedő címeralak nem egészen pontosan vehető ki, azonban felismerhető két kinyújtott mellső végtag, ami azt sejteti, hogy itt egy jobbra forduló, ágaskodó fél oroszlán szerepel (1. kép). A másik pecsétet a család utolsó fiági tagjának, Szeri Pósa Istvánnak egy 1469-ben kelt magánlevelén találjuk.¹⁴ A sötét viaszba nyomott kerek gyűrűpecsét címeralakja itt már jobban kivehető. A körirat itt sem olvasható, ám a félholdból, esetleg koronából(?) emelkedő oroszlánt már egyértelműen azonosíthatjuk. A különbség a két pecsétkép között, hogy ez utóbbin a címeralak már (dobor)pajzson helyezkedik el (2. kép).

E két biztos adat mellett még hármat kell ismertetnünk.¹⁵ Az első ugyancsak egy magánlevél, amit Szeri Pósa fi Péter Iktári Betlen özvegyével, Zsuzsannával adott ki 1418-ban.¹⁶ Ennek zöldes viaszba nyomott pecsétjének a képe viszont nem hasonlít a fent ismertetettekhez. Az ezen szereplő pecsétmező ugyanis egy összetett karéjos keretelésű tükör, amelynek nagyobb része három nagyobb karéból állhat, alul pedig két kisebb, kerek karéj, melyek benyúlnak a köriratos külső keretbe. Az egész közepén egy balra néző csőrűsisak van, előtte és mögötte a sisaktakaró kendőjével. Fölötte a sisakdísz valamilyen félholdszerű, ívelt motívumból kinövő, cölöpszerű képződményen nyugvó, kiszélesedő motívum. A két alsó kis karéjban egy-egy címerpajzs lehet, a heraldikai jobb oldalon lévő balharánt osztott, a két mezőben egy-egy kis csillaggal, a másik pajzsnak még a körvonalai sem igazán érzékelhetők

¹³ A temesi ispánok Temesvárot kelt nyílt oklevelükben arról értesítik Álmosi Péter fia, Jánost, Stibor erdélyi vajda aradi alispánját, hogy az aradi káptalan hozzájárulásával közös megegyezéssel megbízzák az oklevélben felsorolt birtokosokat, köztük Pósa Istvánt is, az Arad megyében rabló, fosztogató és garázdálkodó szlávok és oláhok kiirtásával. Az oklevél szövege alatt középen az aradi prépost és a káptalan pecsétjeinek helyével, tőlük jobbra és balra Csáki és Marcali ispánok, továbbá Pósa István kb. 22 mm átmérőjű gyűrűpecsétjeivel, Kerekegyházi Pál fia, Mihály mester és Álmosi Péter fia, János solymosi várnagy és Arad megye alispánja hasonló pecsétjeinek nyomával, valamint Macedóniai Péter fia, Miklós és Lippa város pecsétjeinek üresen maradt helyével. Középpont a pecsétek helyén: „Sigillum Orodienensis prepositi salva sua conscientia. Sigillum capituli Orodienensis salva conscientia ipsorum consensus noster eo modo, ut fiat, iuridice” (1400. jan. 16.: DL 92129. = ZsO II. 25.).

¹⁴ Szeri Pósa István Sződiben kelt nyílt levele a Csongrád megyei Derekegyházán, Szentgyörgyön és Tömörkényen lakó jobbágysaihoz, amelyben értesíti őket, hogy Keblesti Gergely mestert küldi hozzájuk és neki mindenben hitelt adjanak. István mester kb. 24 mm átmérőjű gyűrűpecsétje a szöveg alatt középen (1469. febr. 16.: DL 93398.).

¹⁵ Ezekon kívül még Pósa István Péternek az 1412. évi lublói béke megerősítésére függesztett pecsétjét használhatnánk, ezt azonban nem volt alkalom ellenőrizni, és Lővei Pálnak sincs róla fényképe – szíves közlése szerint – így csak az Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményben található eredetiről készült fekete-fehér fényképnagyításra támaszkodhatunk, amelyen azonban a pecsétképek nem kivehetőek (1412. márc. 15: DF 288993. = ZsO III. 1854.).

¹⁶ 1418. ápr. 15.: DL 85683. = A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerkeszti Nagy Gyula. II. 1397–1457. Bp., 1889. 192.

(3. kép).¹⁷ Ezen kívül még két, 1440. évi pecsétet köthetnénk a Pósafiakhoz, mindkettő I. Ulászló király megválasztásának és koronázásának az eseményéhez kapcsolható. Tudjuk, hogy 1440. június 29-én Pósafi Gábor jelen volt Budán, mikor az ország rendjei érvénytelenítették a csecsemő László megkoronázását és Ulászlót királlyá választották.¹⁸ Az oklevelet megerősítő pecsétek közül az egyiket egy jobbra néző csőrűs, előtte és mögötte felhajló takarófoszlányokkal, rajta háromágú koronából nő, jobbra forduló, száját kitató oroszlán képe van. Ugyanez megtalálható az Ulászló székesfehérvári koronázásakor kiállított oklevélén is (4-5. kép). Ez megfelelne a Pósafiak általunk, illetve Csoma által is ismertített pecsétképeknek, csak hogy mindkettő köriratán egyértelműen a *s. stphan. fili. gregori. de. berinch* (Berencsi Gergely fia, István) név rekonstruálható.¹⁹ Utóbbiak tehát a hasonlóság ellenére sem gyarapítják a Pósafi család ismert pecsétjeinek számát.

A rendelkezésre álló adatokból azt szűrhetjük le, hogy Pósafi Péternek két pecsétje is volt. Az egyikre sisakot vésetett (1418), a másikra viszont egy jobbra forduló, ágaskodó oroszlánt (1400). Mivel ugyanez a motívum később egy másik családtagnál – aki nem is közvetlen leszármazója volt Péternek – is feltűnik (1469), a Pósafiak nagy valószínűséggel – a 15. században biztosan, de nagy valószínűséggel a család forrásokban való önálló feltűnése óta, azaz egy évszázaddal korábban is – ezt a szimbólumot használták a családi címerükben.

Feltevésünket erősítheti a Gersei címer heraldikailag legelőkelőbb helyén, az első pajzsnegyedben²⁰ szereplő ágaskodó oroszlán, aminek felvétele és szerepeltetése úgy tűnik megmagyarázható a Gersei Pető és a Pósafi családok rokoni összefonódásából is. Annak ellenére, hogy Csoma József a századfordulón még pontatlanul közölte a Gersei Petőket és a Pósafiakat összekötő rokoni viszonyt, alapvetően helyesen érzett rá a két család kapcsolatára. A címernyerő Pető Jánosnak ugyanis a felesége nem, de az édesanyja (vagyis apja, Gersei Péter második felesége) Pósafi leány volt, akit Katalinnak hívtak.²¹ Miután őt és két leánytestvérét, Erzsébetet és Ágotát apjuk után öröklés címén a fiággal megegyező rész

illette a családi birtokvagyonból²² – legalábbis 1452-ben két oklevél tanúsága szerint is ennek igyekeztek érvényt szerezni²³ –, a Pósafiak 1471. évi fiági kihalásakor Gersei Pető János joggal számított arra, hogy sikerrel érvényesítheti igényét édesanyja családjának több megyére kiterjedő birtokvagyonára, vagy legalábbis annak egy részére. 1471-ben viszont nem ő, hanem a Nádasdi Ongor és Gúti Ország családok nyertek adományt a Pósafiak javaira fele-fele arányban.²⁴ Az, hogy utóbbiak is a kedvezményezettek között voltak, nem véletlen. Bár minden bizonnyal nem ez volt a döntő momentum mikor Mátyás a birtokok sorsáról döntött, de erősen közrejátszhatott benne, hogy Gúti Ország János fia, Lőrinc édesanyját történetesen Pósafi Erzsébetnek hívták.²⁵ A Gersei Pető címerben később megjelenő oroszlán használata viszont gyökerezhet ebben az eseményben, hiszen Pető János – aki az uralkodói akarattal nem mehetett szembe – édesanyja családja szimbólumának átvételével²⁶ jelezte, hogy fenntartja és érvényesíteni kívánja igényét a birtokokra nézve. János emelkedésével – sikeres házasságával Gúti Ország János özvegyével, Szécsényi Annával, II. Ulászló udvarába való bekezdésével és tisztségviselésével²⁷ – azonban idővel még ennek is realitása lett, s végül ő és rokonai 1506 októberében kaptak adományt az egykori Pósafi javak Nádasdi Ongorok által bírt részeire.²⁸ Privilegiális megerősítést 1507 áprilisában nyertek rá, míg a címerbővítésre az év szeptemberében került sor.²⁹ Visszautalva a szakirodalomból ismert magyarázatra, lehetséges tehát, hogy valóban Szécsényi Anna családjának címeralakja köszön vissza a Gersei Pető címerben,³⁰ de a fenti körülmények ismerete esetleg megengedi, hogy a Pósafiak ágaskodó fél oroszlánjának a család bővített címe-

¹⁷ A pecsétmező leírásáért Neumann Tibornak és Lővei Pálnak tartozom köszönettel.

¹⁸ Az erről szóló dokumentumban a 66 főpap, főúr és előkelőbb nemes között a 60. helyen sorolták fel (*Engel P.*: Archontológia Főrendek és országgyűlési követek.).

¹⁹ A varsói levéltárban őrzött eredeti oklevelek (Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie [a továbbiakban: AGAD] Dok. perg. 5575. és 5581. – a pecséttartó szalagok alapján a méltóságokat közölte: *Mályusz Elemér*: A magyar rendi állam Hunyadi korában. *Századok*, 91 (1957) 76–77., illetve annak 128. és 131. jegyzetei) pecsétképeinek ismeretéről és az adatok megosztásáért Rácz Györgynek és Lővei Pálnak tartozom köszönettel. Lővei Pál szíves közlése szerint a pecsétek Engel Pál gyűjtéséből származnak, aki azokat Pósafi György fia István pecsétjeként interpretálni, némileg kérdőjelesen, ugyanis a pecséten meglehetősen egyértelműen a Gergely név szerepel. A lehetséges azonosítást nem tudom megerősíteni, a pecsétek képét Lővei Pál szíveségéből közlöm (4. és 5. kép.). – Az eseményekben való érintettségé folytán feltesszük, hogy Pósafi Gábor is részt vett Ulászló július 17-i székesfehérvári koronázásán, de sajnos pecsétje, a pecséttartó szalaggal együtt lezakarhatott az itt kiállított oklevélről, ami igazolhatná jelenlétét (*Mályusz E.*: i. m. 77., illetve annak 131. jegyzete).

²⁰ *Csizi I.*: i. m. 49.

²¹ *Engel P.*: Genealógia i. m. Nádasd nem 3. tábla: Pető (gersei)

²² „que tamen porciones possessio[narie] in dictis universis possessionibus, sed aliis ubilibet habitis habite iu[s] femineum equebene, sicuti masculinum, concernerent” – 1452. szept. 12. > 1452. szept. 21. után: DL 93207.

²³ Az előző jegyzetben hivatkozott oklevél mellett lásd Zsigmond király 1426-ban kelt mandátumát, melyben megparancsolta a budai káptalannak, hogy iktassa a Pósafi lányokat bizonyos birtokokba, melyek királyi adomány alapján illeti meg őket („in dominium possessionum ipsas puellas mediantibus aliis litteris nostris donacionalibus superinde confectis rite concernencium” – 1426. febr. 3. > 1452. ápr. 28.: DL 93204.).

²⁴ A birtokok felkérésére és adományozására rögtön 1471-ben, iktatására egy évvel később, megerősítésére pedig 1475-ben került sor (1471. dec. 21. > 1472. ápr. 5. > 1475. jún. 3: DL 17273. = *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. II/1–2. III. k. Bp., 1882–1884. III. 325., 326., 329.

²⁵ *Engel P.*: Genealógia i. m. Gútkeled nem 6. Farkas ága 2. tábla: Ország (gúti)

²⁶ Az analógiára lásd: *Csizi I.*: i. m. 49.

²⁷ *Feiszt György*: Fejezetek a gersei Pető család történetéből. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiából. (Szerk. Halász Imre) Zalaegerszeg, 1986. (Zalai Gyűjtemény 25.) 82.

²⁸ 1506. okt. 29.: DL 93724–25., 1506. okt. 29. > 1507. ápr. 11.: DF 273999. = Hazai okmánytár. Codex diplo-maticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. I–VIII. Győr, Bp., 1865–1891. V. 259.

²⁹ 1507. szept. 22.: DL 86051. – Az 1507. évi címerbővítő adománylevelé szövegét és fordítását közli: *Szovák Kornél*: Gersei Pethó János címerbővítő armálisa. *Turul*, 83 (2010) 97–105. (fényképe: 112–114.)

³⁰ Meg kell jegyezni, hogy Csizi István tanulmányában hipotetikusán szerepel a Szécsényi azonosítás, Gersei Pető János két pecsétképeire alapozva, amin egy növekvő állatalak figyelhető meg. A szerző Rainer Pál közlését átvéve, miszerint az oroszlános motívumot a Kacsics nemzetség címerállatával azonosította, az állatalakokat oroszlánnak feleltette meg (*Csizi I.*: i. m. 49.).

rébe való felvételét és szerepeltetését egy a Gersei Petők által leányági leszármazás folytán a Pósafti javakra fenntartott birtokigényük sikeres érvényesítéseként értelmezzük. A címeralak balra fordulását az eredeti jobbról pedig a nem egyenes, fiági leszármazásuk indokolhatja.

A Pósaftiak pecsét- és címerképére vonatkozó fent ismertetett eredmény, hangsúlyozandó, egyelőre csak annak alátámasztására szolgál, hogy a családi címerükben a Pósaftiak az ágaskodó oroszánt használták szimbólumként. Ezzel Csoma Józsefnek a Pósaftiak családi címerére vonatkozó egy évszázaddal ezelőtti feltételezését is megerősíthetjük. Ugyanakkor következtetését, miszerint ez a szimbólum megfeleltethető a Bár-Kalánok nemzetségi címerképével, továbbra sem tekintjük bizonyítottnak. Utóbbi egyértelmű igazolására ugyanis 13. századi, a nemzetségi címerek kialakulásának és elterjedésének korából származó egykorú címerábrázolásra lenne szükségünk, amely a család, illetve a hozzájuk köthető Bár-Kalán nemzetség esetében nemhogy ebből az időszakból, de a 14. századból sem áll rendelkezésünkre. Szerencsénkre ismerjük az ugyancsak Bár-Kalán nembeli Szentszalvátóri család egyik tagjának pecsétjét és annak ábráját, amit, mielőtt végleg elvetnénk a nemzetségi címer rekonstrukciójának lehetőségét, mindenképp érdemes összevetni a Pósaftiak pecsétképével, hátha az esetleges jellegzetességek és különbségek figyelembe vételével megkísérelhető a nemzetségi címer meghatározása.

Szentszalvátóri Simon fia, János mester a 14. század végén igen hosszú és szép karriert futott be az aktuális országbírók mellett és pecsétjét számos, az országbírói kúriában kiállított oklevélen megtalálhatjuk.³¹ Ezek között három is van, amelyen viszonylag jól kivehető a pecsétmező, kettő 1387-ből, a legjobb állapotban fennmaradó pedig az 1389. évből (6-8. képek).³² A körülbelül 16 mm átmérőjű sötét, illetve természetes viaszba nyomott kör alakú gyűrűpecsétken (1389: + SIGILLVM IO S ORIS) a *sigillum Iohannis [de] Sanctosalvatoris* felirat rekonstruálható, a pecsétképeken pedig egy félholdból előtűnő sisakdíszrel ellátott (pántos, esetleg csőr)sisak található.³³ Miként rokona, Szeri Pósafti Péter, úgy János mester is használt egy saját sisakjával díszített pecsétet, ami ábráját tekintve egyelőre nem visz közelebb a kérdés megválaszolásához. Ami biztos, hogy a két család különböző pecsétképeket használt a 14. század végén, hiszen egy 1389-ben kelt eltiltás szerint Szeri Pósafti István fia, István mester

nevében azt panaszolták el az egyik hiteleshely előtt, hogy mi alatt a panaszos fogságban volt, addig Szentszalvátóri János mester olyan pecsétet csináltatott magának, amelyre István és egész nemzetsége címerét vésette.³⁴ Az oklevél utóbbi kitétele egyben azt is jelenti, hogy János mester és családja addig nem a nemzetségi címet használta, míg a Pósaftiak igen. A pecsétjükön szereplő szimbólumok tehát nagy valószínűséggel közelebb visznek a Bár-Kalánok nemzetségi címerábrájának rekonstrukciójához.

Vizsgálódásunkat azzal folytathatjuk, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a 14-15. századi családi címereken szereplő alakok és elemek eredete visszavezethető az adott család(ok) nemzetségének egykor használt jelvényére,³⁵ akkor az alábbi óvatos megállapításokat tehetjük a Bár-Kalánok nemzetségi címerére vonatkozóan. Először is, ha abból indulunk ki, hogy a holdsarló mind a Pósaftiak, mind a Szentszalvátóriak pecsétjében szerepel, akkor joggal merülhet fel, hogy ennek a szimbólumnak a Bár-Kalánok ősi nemzetségi címerén is rajta kellett lennie, ami majd csak a *genus* ágakra szakadása után egészült ki további elemekkel és alakokkal. Égitestek ábrázolása nemzetségi címerekben egyébként, ha nem is gyakran fordul elő, de példa nélkül sem áll a középkori magyar heraldikában. Jelen ismereteink szerint a Hont-Pázmány nemzetség holdsarlót és csillagot ábrázoló címere hozható fel párhuzamként.³⁶ Csakhogy, amíg a Hont-Pázmányokat jövevény nemzetséggként, addig a Bár-Kalánokat honfoglaló ősnemzetségtől leszármazóként tartja számon a hazai medievisztika, s mint ilyen, utóbbi esetben nem szerepelhetne holdsarló a címerben. Tudniillik, Györffy György – egyébként Csoma József munkáján és eredményein alapuló – magyarországi nemzetségek korai címereinek eredetével és kialakulásuk folyamatával kapcsolatos elmélete szerint a honfoglaló nemzetségtől eredeztetett nemzetségek kizárólag állatalakokat, míg a jövevény (*advena*) nemzetségek csak mesteralakokat, növényalakokat, valamint képzelt lényeket használtak volna címerükben.³⁷ E gondolatmenet alapján a Hont-Pázmány nemzetség esetében elfogadható a holdsarló ábrázolása, azonban a Bár-Kalánok esetében már nem. Feltevésünk védelmére viszont érdemes Körmendi Tamás nemrégiben ismertetett elképzelését idéznünk, miszerint a 13. századi nemzetségi

³¹ A Szentszalvátóri család történetét összefoglalóan lásd: *Karácsonyi J.: Pusztaszer i. m.* 49–54. – Szentszalvátóri János 1377-ben Szepesi Jakab országbíró különös (titkos) jegyzője. Bebek Imre országbíró alatt protonotarius (1387–91), emellett alországbíró és vicesgerens (1390–91). Az adatokra lásd: *Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században.* Bp., 1976. 168–169., 173., 193–195., 217., valamint *Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Bp., 1971. 176., 178–179.

³² 1387. jún. 29.: DL 75559., 1387. aug. 8.: DL 52556., 1389. okt. 8.: DL 65810.

³³ Vö.: *Bertényi I.:* i. m. 243. A sisakdísz esetleg lehet még oroszán, ez azonban valószínűleg nem állja meg a helyét, helyette sokkal inkább egy tollforgót képzelhetünk oda, már amennyire ez a teljességgel épnek nem mondható pecsétken kivehető egyáltalán. A sisakdíszek lehetséges elemeire lásd *Bertényi Iván: Címertan.* In: A történelem segédtudományai. (Szerk. Bertényi Iván.) Bp., 2001. 233–234.

³⁴ Csonka oklevél, bal harmada leszakadt, de valószínű, hogy a címerábrára részletesebb leírását egyébként sem tartalmazta (1389. júl. 12.: DL 91946. = ZsO I. 1095.).

³⁵ Ugyanakkor arra is találunk példát, hogy a nemzetségek felbomlásakor egyes prominens nemzetségtagok kisebb-nagyobb változtatásokat eszközöltek címerükön, amely módosítást a *genus* többi tagja is átvett. Ekként az új címer azt a benyomást kelti, mintha az a nemzetség korábbi, ősi szimbólumait jelenítené meg, holott nem (*Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m.* 399–400.).

³⁶ *Csoma J.:* i. m. 1241–1248., *Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m.* 405–406. – A Hont-Pázmányok hatágú csillaga és holdsarlójának mellékalkokkal való kiegészítésére a Korlátkövi család címere lehet példa, mely egy kiterjesztett szárnyú madarat vett fel a címerébe (lásd Neumann Tibor a Korlátkövi család történetét feldolgozó monográfiájának borítóját [*Neumann Tibor: A Korlátkövi család.* Győr, 2009.]), amit Csoma József egy korábbi közlése alapján rekonstruált (*Csoma József: Vajday György czímerlevele és a Hunt-Pázmány nemzetség czímere. Turul,* 8 [1890] 117–120.).

³⁷ *Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig I–II. Századok,* 92 (1958) 12–87., 565–615.

címerábrák felvételekora a fenti szabályszerűség valószínűleg nem különült el ilyen szigorúan a gyakorlatban, még ha tendenciaként érvényesült is az elv.³⁸ Mindezek ismeretében fenntartjuk annak a lehetőségét, hogy a Bár-Kalánok nemzeti címerében, minthogy a nemzetségből leszármazó két család pecsétjein ez az egyetlen közös motívum, egy holdsarló szerepelt, amely azonban, mint egy szabályt erősítő kivétel, eltért a nemzetségek 13-14. századi címerhasználatának „bevett” gyakorlatától.

Ugyanakkor a Bár-Kalánok esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a krónikás hagyomány a szittya eredet hangsúlyozása mellett a honfoglaló törzsfőtől eredeztetett leszármazásukat is megőrizte.³⁹ Véleményünk szerint a hangsúly itt nem ennek valós vagy fiktív tartalmán van, hanem hogy a 13. század elején ennek nyomatékosításával a nemzetség – számos másikkal együtt – valamiért meg akarta különböztetni, vagy különböztettetni magát nemcsak a jövevény, de a többi hazai *genustól* is. Épp úgy elképzelhető, hogy esetükben valóban egy nemzeti hagyományban megőrzött valós eredetadat lecsapódása érhető tetten a krónikában, azaz a Bár-Kalánok eredete valóban visszavezethető a honfoglalás korára, még ha nem is pont a krónikás által nevesített vezértől származtak is le. Mint ahogy az is, hogy mindennek háttérében az a törekvés áll, hogy a 12-13. századi politikai működésüknel, betöltött pozícióik, illetve az Árpádokhoz fűződő viszonyuknál fogva a nemzetség – ismét csak további *genusokhoz* hasonlóan – az ebben az időben betöltött jelentőségét kívánta visszavetíteni a múltba, mintegy lényegében magyarázatot adva és igazolva későbbi súlyukat és befolyásukat.⁴⁰ Még azt sem zárhatjuk ki, hogy e két tényező akár

³⁸ Körmenyi T.: Nemzeti címer i. m. 416.

³⁹ Az Anonymusnál megőrzött feltételezett nemzeti eredet hagyomány szerint a Kalán nem őse a honfoglaló Ond vezér: „Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit” (Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, 1937–1938. [Reprint: Budapest, 1999.] 41. – a továbbiakban: SRH I.). E mellett a 14. századi krónikakompozíció is érdemesnek tartotta megemlíteni, hogy a Bár nemzetség nem jövevény, hanem Szkitiából származik: „...unde ergo venit generatio Akus, Bor, Abe aliorumque nobilium Hungarorum, cum omnes isti non hospites, sed de Scytia descenderunt?” (SRH I. 292–293.).

⁴⁰ A Bár-Kalánok eredete az írott források alapján a 12. század végéig vezethető vissza. A nemzetség Árpád-kori tagjai közül legtöbbjük csak egy szeri említésből ismerjük, és mindössze három nemzeti tag esetében rendelkezünk részletesebb információval. Elsőként Kalánt kell említenünk, aki a királyi kancellári (1181–1183), a pécsi püspöki (1192–1218), egy időben a dalmát-horvát kormányzó (1193) méltóságokat, majd végül a választott esztergomi érseki (1205) címet is viselte fordulatokban gazdag élete során. E mellett a szeri nemzeti monostor nagyszabású átépítését is az ő személyével hozza kapcsolatba a régészlet. Rokona, Nána fia Pósa 1222-ben az udvarispáni címet viselte rövid ideig. Tekintélyét jelzik előkelő nemzetségekkel, például Győr nembeli Pot nádor leányával, kötött házasságai is. Fia, Nána comes esetében ugyan nincs ismeretünk tisztségviseléséről, de a nemzeti tagok közül róla emlékezik meg a legtöbb oklevél az Árpád-korban. Személyében a tatárjárást követő időszak egyik nagy birtokszerzőjét és birtokközpontosítóját ismerhetjük meg. Felesége Mojs nádor leánya volt, de nem lévén gyermekük, végrendeletében minden vagyonát a margitszigeti domonkos apácákra hagyta 1266-ban (A nemzetség történetére vonatkozó mérvadó szakirodalom: Karácsonyi J.: Pusztaszer i. m. 12–19., Karácsonyi J.: Magyar Nemzetségek i. m. 152–173., Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2011. [História könyvtár. Kronológiai,

egyszerre volt igaz, ám ez tényleges források hiányában sosem fog kiderülni. Fejtegetésünk lényege tehát az, hogy bizonyos nemzetségek, köztük a Bár-Kalánok is, a fent említett okok bármelyikéből adódóan (tekintélyes múlt, valós leszármazás honfoglaláskori vezértől, illetve 12-13. századi részvétel a hatalomgyakorlásban) előkelőbbnek tartották magukat a többinél. Természetes tehát, hogy ennek kifejezésére épp a körükben kezdett a 12-13. század fordulóján elterjedni a címerhasználat,⁴¹ így az is, hogy előkelőségük az alkalmazott szimbólumokban is megjelenjen. Ha a Bár-Kalánokkal egy szinten említett nemzetségek ismert címerábráit számba vesszük (tegyük hozzá nincs sok), akkor azt látjuk, hogy mindegyik, kivétel nélkül állatot ábrázol, mégpedig általában madarat, leginkább sást, vagy oroszlánt. A 14. századi krónikakompozícióban felsorolt nemzetségek közül az Ákosokén az újabb rekonstrukció szerint sas vagy sólyom,⁴² az Abákén ugyancsak kiterjesztett szárnyú sas található, míg a korábbi és a vezéredetet fenntartó Névtelen krónikás gestájából ismertek közül az eddig egyedül kétséget kizáróan azonosítható Csákok címerén pedig oroszlán szerepel.⁴³ Mindezek tükrében talán helyesebb, ha a Bár-Kalánok nemzeti címerén is mesteralak helyett inkább állatalak ábrázolását feltételezzük. Innentől pedig már nehéz nem figyelembe venni és véletlennek tartani, hogy a nemzetségből leszármazó egyik család címerében épp egy ágaskodó oroszlán szerepel. Amennyiben helyes ez a gondolatmenet, akkor ebben az esetben belátható, hogy a Bár-Kalánok nemzeti címe holdsarló helyett inkább oroszlánt ábrázolhatott, ami később a Szeri Pósa család címerében élt tovább.

Tanulmányunk végére érve a következő eredményeket összegezhetjük. 1. A biztosan ismert középkori családi címereink száma újabban bővült, köszönhetően annak, hogy immár forrásokkal sikerült igazolni Csoma József a Szeri Pósa család címerére vonatkozó korábbi közlését. Annak ellenére, hogy Csoma megközelítése, módszere és következtetései nem minden középkori családi- és nemzeti címer rekonstrukciósakor állta ki az idő próbáját, a Pósa család esetében helyesnek bizonyultak. Biztosan állíthatjuk tehát, hogy a középkori Dél-Alföld egyik előkelő nemesi családja a címerében egy holdsarlóból emelkedő ágaskodó oroszlánt használt. 2. Annak ellenére, hogy a Pósa család címe sikeresen azonosítható, egyértelmű válasz továbbra sem adható arra a

adattárak 11]. 29., 94.). Itt kell megemlítenünk, hogy történelemszereink eltérően vélekednek a 13. század elejének egyik legismertebb világi méltóságviselője, Bánk nemzeti hovatartozását illetően. Egyesek elfogadják az elbeszélő hagyomány értesülését, miszerint Bánk Bár-Kalán nembeli volt (*Bank banus de genere Bor* – SRH I. 464., vö.: Fügedi Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Budapest, 1986. 116., Korai Magyar Történelmi Lexikon [9–14. század]. [Főszerk. Kristó Gyula. szerk. Engel Pál–Makk Ferenc.] Bp., 1994. 79. [Almásy Tibor], *Németh Péter*: A középkori Szabolcs megye települései. Nyíregyháza, 1997. 208.), míg mások kétségesnek tartják azt (vö.: Domanovszky Sándor a Képes Krónika kiadásához írt jegyzetét: SRH I. 464. 6. jegyzet; *Karácsonyi J.*: Pusztaszer i. m. [1897] 26–31., *Zsoldos A.*: i. m. 286–287.).

⁴¹ Körmenyi T.: Nemzeti címer i. m. 392.

⁴² Rác Gy.: i. m. 11–34.

⁴³ Csoma J.: i. m. 1153–1162., 1203–1205., Körmenyi T.: Nemzeti címer i. m. 398., 400–404., 420.

1. kép – Szeri Pósafi Péter gyűrűspecstje
(1400. jan. 16.: DL 92129.)

2. kép – Szeri Pósafi István gyűrűspecstje
(1469. febr. 16.: DL 93398.)

3. kép – Szeri Pósafi Péter gyűrűspecstje
(1418. ápr. 15.: DL 85683.)

4. kép – Körirata alapján:
Berencsi Gergely fia, Istváné
(1440. jún. 29.: AGAD Dok. perg. 5575.)

5. kép – Körirata alapján:
Berencsi Gergely fia, Istváné
(1440. júl. 17.: AGAD Dok. perg. 5581.)

6. kép – Szentszalvatori János
gyűrűspecstje
(1387. jún. 29.: DL 75559.)

7. kép – Szentszalvatori János
gyűrűspecstje
(1387. aug. 8.: DL 52556.)

kérdésre, hogy az abban szereplő állatalak kétség kívül megfeleltethető-e egykori nemzetségük, a Bár-Kalánok által használt 13. századi címerrel. Egyrészt a hiányzó 13. századi adatok miatt, másrészt mert a rekonstrukcióhoz a nemzetségből leszármazó hat család közül mindössze kettőnek, a Pósaifiak és a Szentszalvatoriak pecsétképét tudtuk csak felhasználni. Ezek alapján azonban két lehetséges, ám hangsúlyozottan hipotetikus megoldás is kínáltunk a kérdés megválaszolására. Elsőként egy heraldikai mesteralakot, egy holdsarlót ábrázoló címerrekonstrukció lehetőségét vázoltuk fel, másodikként pedig a szakirodalomból is ismert⁴⁴ oroszlános címerkép igazolhatósága mellett hoztunk fel érveket.

8. kép – Szentszalvatori János
gyűrűspecstje
(1389. okt. 8.: DL 65810.)

⁴⁴ Mint arra a tanulmány elején utaltunk, korábban Csoma József is hasonló következtetésre jutott a Bár-Kalánok címerét illetően (*Csoma J.*: i. m. 1191.). Eredményét később Györffy György is felhasználta annak igazolására, hogy az oroszlános címerhasználat általában a honfoglaló vezérektől eredeztetett nemzetségekben tűnik fel (*Györffy Gy.*: i. m. 18.). A Csoma és Györffy által felhasznált források újbóli vizsgálatán alapuló újabb eredmények viszont az esetleges árnyaltabb következtetések levonására hívják fel a figyelmet (*Körmendi T.*: *Nemzetségi címerek* i. m. 417–417., 420.).